

Консультація 9 Історія України

Період "Перебудови" (1985 - серпень 1991 р.) та Україна

У 1984 р. помирає Ю. Андропова і його змінив тяжко хворий К. Черненко, який у березні 1985 р. приєднався до своїх попередників.

Настав час тоді ще молодого і енергійного М. Горбачова. З його приходом до влади знову, як це вже бувало не раз, постала надія на краще. Новий керівник та його прихильники були першим поколінням радянських лідерів, які формувалися вже після смерті Сталіна.

Незважаючи на шалений опір консервативної частини партійної номенклатури, М. Горбачов починає кампанію перебудови радянської системи й насамперед її застійної економіки. Щоб досягти своєї мети, він проголошує новий стиль керівництва, створюючи враження більшої наближеності до народу, закликаючи до гласності в управлінні державою та до плюралізму думок у межах соціалістичного вибору. Щодо зовнішньої політики СРСР М. Горбачов висловився за впровадження нового політичного мислення в систему міжнародних відносин.

Перш ніж горбачовські реформи дійшли до України, тут сталася катастрофа глобального значення: 26 квітня 1986 р. вибухнув реактор Чорнобильської атомної електростанції. Величезна радіоактивна хмара, незмірно більша, ніж хіросимська, покрила багато районів України, Росії, Білорусії, а згодом поширилася на землі Польщі та Скандинавії. У властивий для себе спосіб радянські власті намагалися приховати спочатку сам факт, а потім і масштаби цієї катастрофи.

Що стосується ходу "перебудови" в Україні, то можна сказати, що тодішнє партійне керівництво, очолюване В. Щербицьким, робило максимум того, аби все залишалося по-старому. У вересні 1989 р. померлого В. Щербицького змінив В. Івашко, котрий, однак, невдовзі переїхав до Москви, де став заступником Генерального секретаря ЦК КПРС. Компартію України очолив С. Гуренко.. Спротив горбачовському курсу переважної частини парт-номенклатури, в тому числі української, послаблював позиції його ініціатора, негативно впливав на весь розвиток соціально-економічної ситуації.

Чи не єдиною сферою, де "перебудова" принесла позитивні результати, була суспільно-політична: окремі кроки, пов'язані з демократизацією життя суспільства, певним розширенням поінформованості, гласності. Під тиском обставин керівництво республік вимушене було піти назустріч вимогам часу й суспільства. Зокрема, в жовтні 1989 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон "Про мови в Українській РСР".

Була розроблена Державна програма розвитку української мови до 2000 р. Найбільш характерною рисою цього періоду було становлення в Україні багатопартійної системи. Постали Українська республіканська партія, Демократична партія України, партія "зелених" та ін.; всього в 1990 р. було створено 16 політичних партій. Партії демократичного, національно-державницького спрямування виступали за побудову незалежної Української держави. На діаметрально протилежних позиціях стояла Комуністична партія України.

Важливою подією 1990 р. стали порівняно демократичні вибори до Верховної Ради УРСР. Найбільш масовою демократичною організацією став Народний Рух України. Важливу роль у боротьбі за оновлення суспільного життя відігравала молодь. У 1990 р. виникають Український студентський союз, Демократичний союз студентів.

Нове політичне керівництво в Москві приймає рішення про видалення з Конституції СРСР статті про "керуючу і спрямовуючу роль КПРС". Це була принципово важлива перемога демократичних сил. Із 150 законодавчих актів, прийнятих Верховною Радою

УРСР в 1990 р., особливо значною стала затверджена 16 липня Декларація про державний суверенітет України, незважаючи на те, що в ній не йшлося про самостійність, незалежність України як держави.

Демократично налаштовані сили в Україні дедалі активніше виступали проти перебування республіки у складі СРСР, за українську державну самостійність. Такий розвиток подій не влаштував не тільки консервативну партноменклатуру, але й самого ініціатора "перебудови" - М. Горбачова, тепер уже як Президента СРСР. Намагаючись не допустити переростання "суверенізації" союзних республік у процес, який би привів до створення незалежних держав, М. Горбачов почав маневрувати. Він, зокрема, запропонував проект так званого нового Союзного Договору і став наполягати на тому, щоб союзні республіки його підписали.

Питання про долю СРСР та позиції союзних республік щодо цього значно посилювало соціально-політичну напругу в суспільстві, в тому числі в керівництві КПРС. Його найбільш консервативна частина виступила проти будь-яких поступок в цьому питанні союзним республікам, за збереження СРСР як єдиної держави.

Ці реакційні сили в Москві (так званій ДКНС) та на місцях у ніч на 19 серпня 1991 р., тобто напередодні підписання Союзного Договору, ізолювали М. Горбачова на його кримській дачі та усунули його від влади. Проти заколотників рішуче й безкомпромісно виступив Б. Єльцин, кваліфікувавши їхні дії як право-реакційний антиконституційний переворот.

Українське керівництво, зокрема Верховна Рада, зайняло вичікувальну позицію. Щодо верхівки Компартії України, очолюваної тоді С. Гуренком, та більшості місцевих органів влади та партійних комітетів, то вони підтримали дії московських заколотників. Вимоги демократичної частини депутатського корпусу про необхідність скликання позачергового засідання Верховної Ради України були зігноровані.

Тільки тоді, коли московський заколот фактично було придушено, українське керівництво почало діяти. 26 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України, зважаючи на факт підтримки керівництвом Компартії України дій московських заколотників, приймає указ "Про тимчасове припинення діяльності Компартії України". 30 серпня того ж року була прийнята постанова "Про заборону діяльності Компартії України".

Одночасно з цим прокомуністичні сили у Верховній Раді та за її межами розгорнули кампанію на захист компартії, мотивуючи свою позицію тим, що, по-перше, постанова від 30 серпня стосувалася Компартії України як республіканської організації і не означала того, що її члени без судового рішення можуть бути звинувачені в причетності до серпневого заколоту. По-друге, у відповідності до Постанови Верховної Ради України від 14 травня 1993 р. громадяни України, які поділяють комуністичні ідеї, можуть утворювати свої партійні організації.

Комунисти, до речі, оперативно цим і скористалися: вже в червні того ж року було утворено Комуністичну партію. Однак й після цього спроби відмінити постанову від 30 серпня не припиняються. Особливу активність, зрозуміло, виявляє новостворена комуністична партія на чолі з П. Симоненком.

Ще одна частина членів колишньої компартії України обрали дещо інший шлях: 26 жовтня 1991 р. вони оголосили про створення Соціалістичної партії України. Очолює її О. Мороз. Відновила свою діяльність і ОУН - під орудою колишнього Президента УНР в екзилі М. Плав'юка. Близько 15 тис. членів налічує Конгрес українських націоналістів, який очолює Я. Стецько.

Серпневі події в Москві ще більше посилили прагнення народів СРСР до самостійного розвитку, до незалежності. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України,

виходячи з ситуації, що склалася внаслідок ліквідації серпневого заколоту, приймає Акт проголошення незалежності України. Це був документ величезної історичної ваги, підтверджений всенародним референдумом 1 грудня 1991 р. В ньому взяло участь 84,2% виборців, з яких 90,3% проголосували за незалежність України. Того ж дня Президентом України було всенародне обрано Л. Кравчука.

7 грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі зібралися лідери Білорусії (С. Шушкевич), Росії (Б. Єльцин) та України (Л. Кравчук), провели переговори (без залучення М. Горбачова, який повернувся до виконання обов'язків Президента СРСР) і наступного дня підписали угоду про створення натомість СРСР Співдружності Незалежних Держав (СНД).

21 грудня того ж року в Алма-Аті відбулася зустріч керівників незалежних держав колишнього СРСР (винятком становили Грузія та країни Балтії). У прийнятій декларації зафіксовано, що з утворенням СНД Радянський Союз припиняє своє існування. Так було перегорнуто останню сторінку в історії Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Ліквідація найбільшої у світі тоталітарної імперії, яка проіснувала майже 70 років, стала фактом глобального значення.

Тестові завдання

Запитання 1

Уривок з історичного джерела *«Соціалістичне самоврядування реалізується в умовах широкої гласності шляхом участі всього колективу та його громадських організацій у виробленні найважливіших рішень і контролі за їх виконанням, виборності керівників та єдиноначальності в управлінні підприємством...»* доречно використовувати, характеризуючи суспільне життя України доби

варіанти відповідей

- А) «відлиги»;
- Б) «застою»;
- В) «перебудови»;
- Г) «відбудови»;

Запитання 2

Зображена карикатура акцентує увагу на суперечливих наслідках реалізації *варіанти відповідей*

- А) «надпрограм» М. Хрущова;
- Б) економічної реформи О. Косигіна;
- В) продовольчої програми Л. Брежнєва;
- Г) політики «перебудови» М. Горбачова;

Запитання 3

Зображений на фото документ, що видавався місцевими радами в Україні, свідчить про

варіанти відповідей

- А) розквіт епохи «застою»;
- Б) запровадження політики «гласності»;
- В) провал політики «перебудови»;
- Г) занепад «самвидаву»;

Запитання 4

Загальноукраїнський страйк як форму соціально-політичного протесту в Українській РСР влітку 1989 р. започаткували

варіанти відповідей

- А) шахтарі
- Б) учителі
- В) металурги
- Г) лікарі

Запитання 5

У якому уривку з історичних джерел охарактеризовано окремі аспекти соціально-економічного розвитку України в період «перебудови»?

варіанти відповідей

- А) «В Україні... понад мільйон осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, зазнали адміністративних стягнень. У Закарпатті та в Криму знищили виноградники унікальних сортів...»
- Б) «Характерним для цього періоду було суттєве зниження плану заготівель зерна, підвищення у 1,5–2 рази цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення капіталовкладень у сільське господарство...»
- В) «За оцінками експертів у вітчизняному виробництві частка тіньового сектора фактично зрівнялась з часткою офіційною. Це явище супроводжувалося зростанням обсягів нелегального вивозу капіталу...»

Г) «Продукція соціалістичної індустрії України зростає вдвоє. Почали діяти нові підприємства (Запорізький комбінат, Новокраматорський машинобудівний завод, Криворізький металургійний завод)...»

Запитання 6

В економічній сфері у період «перебудови» партійно-державне керівництво УРСР здійснило

варіанти відповідей

- А) ліквідацію галузевої системи управління народним господарством;
- Б) освоєння цілинних земель Казахстану, Сибіру, Північного Кавказу;
- В) обмеження господарської самостійності промислових підприємств;
- Г) запровадження орендних і кооперативних форм господарювання;

Запитання 7

Прочитайте уривок з історичного джерела та виконайте завдання.

«У зараженому радіацією Чорнобилі влаштовували «показушні» весілля, фальшиві гулянки, паради. У дні всенародної жалоби було влаштовано першоотравневу демонстрацію на Хрещатику в Києві, де оголені діти, нічого не підозрюючи, танцювали перед трибунами, потішаючи тих, котрі знали – зобов'язані були знати! – весь трагізм ситуації, що склалася...»

Зазначені вище заходи проводилися партійно-державним керівництвом з метою

варіанти відповідей

- А) продемонструвати світові зростаючу єдність Комуністичної партії Радянського Союзу й народу в умовах надзвичайної ситуації на Чорнобильській АЕС;
- Б) засвідчити непохитність радянської традиції святкування міжнародного дня солідарності трудящих за будь-яких обставин;
- В) приховати факт вибуху на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС і реальні масштаби та наслідки катастрофи;
- Г) переконатися у всенародній підтримці політики «перебудови» та «прискорення», незважаючи на аварію на Чорнобильській АЕС.

Запитання 8

ГЛАСНОСТЬ!

Коли в Українській РСР започатковано політику, на ідеологічній складовій якої акцентує увагу зображена карикатура?

варіанти відповідей

- А) квітень 1985 р.;
- Б) вересень 1989 р.;
- В) березень 1990 р.;
- Г) липень 1991 р.;

Запитання 9

Політикою гласності, започаткованою партійно-радянським керівництвом СРСР у період «перебудови», передбачалось

варіанти відповідей

- А) поступовий перехід влади на всіх рівнях від партійного апарату до рад народних депутатів;
- Б) впровадження нової політичної системи на основі панування закону, дотримання прав людини;
- В) пом'якшення цензури, можливість говорити правду, критикувати органи влади, отримувати об'єктивну інформацію;
- Г) скорочення бюрократичного апарату, зміцнення місцевого самоврядування та децентралізація влади;

Запитання 10

Прочитайте уривок документа та вкажіть період в історії України, до якого він належить. *«...Майже всі вимоги, видані «на-гора» страйкуючими, що стосуються, здавалося б, самих повсякденних умов праці й побуту шахтарів, які за традицією іменуються економічними, насправді прямо виходять на політику. Усі вони сконцентровані на одному: проголошену економічну реформу треба проводити в життя, нехай, нарешті, стануть реальністю самостійність підприємств, самоврядування трудових колективів, самофінансування та госпрозрахунок».*

варіанти відповідей

- А) «відбудова»;
- Б) «відлига»;
- В) «застій»;
- Г) «перебудова»;

Запитання 11

Акція Народного руху України «Українська хвиля» (1990 р.) – утворення «живого ланцюга» від Львова до Києва – присвячувалася

варіанти відповідей

- А) прийняттю Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України;
- Б) відзначенню річниці проголошення Директорією УНР Універсалу про возз'єднання УНР та ЗУНР;
- В) підтримці головних політичних вимог, висунутих учасниками шахтарського страйку;
- Г) проведенню перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР.

Запитання 12

Що з названого характеризує політику прискорення, проголошену радянським керівництвом у 1985 р.?

варіанти відповідей

- А) визнання приватної власності;
- Б) перехід до ринкової економіки;
- В) відмова від директивного планування;
- Г) збільшення витрат на технічне переоснащення промисловості.

